

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 107. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-palladius04val-shoot-idm140034110777008.pdf> (tilgået 28. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

NOTER.

S. 87 L. 6. Det er ikke første Gang, Palladius indfører et Skrift af Gaspar Huberinus: 1543 havde han forsynet Peder Tidemands Oversættelse af Huberinus' "Vom Zorn und der Güte Gottes" med Forord, se foran Bind I, 297.

S. 87 L. 10. Hebr. 13.4.

S. 87 L. 12. Johs. 16.21.

S. 89 L. 1. *Hans Henricksen* (1562), Sekretær hos Biskop Ove Bille (1555) 1531-55. Ægte 1556 *Boel Mathisdatter* fra Malmø. Biogr. Lex. VII, 365.

S. 89 L. 2. Om Palladius' Forhold til Hans Henricksen se H. F. Rørdams Historiske Kildeskrifter I, 391 ff.

S. 89 L. 5. I Cor. 7.21. Biblen 1550 har: *Est du kaldet en Tienere/ sørge icke/ Men kant du bliffue Fri/ da bruge det meget helder* , hvilket nøje stemmer med Texten i Luthers Bibeloversættelse, mens Meningen med Grundtexten sikkert er: "Hvis du kaldes en Træl, saa bryd dig ikke om det; *men selv om du ogsaa* kan blive fri, saa lad det heller fare." Palladius' Gengivelse bygger paa Luthers, men fører denne et Skridt videre, idet det tilraades Trællen at lægge Vind paa at blive fri, hvorved man er naaet til den stik modsatte Opfattelse af Grundtextens.

S. 89 L. 10. *at sticke eders fødder vnder eders eget bordende* i Betydning "stifte Bo" har jeg ikke truffet i ældre Skrifter. I Claus Pors' *Levnedskompass* 1613 Fort. a 6 V findes i samme Betydning: *sticke deris Been vnder deris egit Bord.* - *Bordende* som Neutrumsord findes hos Hegelund, se *Kalkar* V, 124.

S. 89 L. 11. *Bold Mattisdaatter* , se ovf. Noten til S. 89 L. 1.

S. 89 L. 11. *Borrisker* , "Borgerske".

S. 89 L. 23. Overskriften og Prædikenens Begyndelse lyder i Orig.: *Vom Heyligen Ehestandt. Die weyl der Eheliche stand nicht allein ein heyliger Göttlicher vnd löblicher Stant ist/ sondern auch der aller erste/ vnd elteste stand von Gott dem Herrn selber gestiftet/ geordnet vnd bestetiget* etc.

S. 89 L. 24. Marginalnote: *Gen. 2* henviser til 1. Mos. 2.24. I den tyske Orig. findes ikke Marginalnoter.

S. 90 L. 1. Marginalnote: Tallet, der har staaet i højre Ydermargin, er bortfaldet i de eksisterende Exemplarer af Palladius' Skrift, i det disse ved Indbindingen er blevet stærkt beskaarne. At der har staaet 3, er der dog ingen Tvivl om.

108

S. 90 L. 2 . *hannem* . I *Kalkars Ordb.* findes "Ægteskab" kun opført som Fk. og Ik. Brugen som Masc., der maaske er overført fra den tyske Orig., kender jeg ikke Exempler paa andetsteds fra.

S. 90 L. 17f. *huorlunde - gudelighed* ; Orig, har: *wie auch wir/ so dises Stands vehig sein wöllen/ auch also heylig seyen/ wie dieser Standt ist/ den wir annemen/ vnd füren wöllen* .

S. 90 L. 20. *først* , Orig. *vor allen dingen* .

S. 90 L. 31 f. *recke oss haanden* , Orig. *handthaben* .

S. 90 L. 35 f. *effterdi at - rictesnor* , Orig. *Die weil wir dann all vnser sach/ nach Gottes wort sollen anrichten* . Luther-Oversættelsen har Jesus Syrach 9.22: *Vnd richte alle deine Sache nach Gottes wort = Biblen 1550: Oc rette alle dine Sager effter Gudz ord* .

S. 91 L. 5 ff. *vdi en sand ydmyghed - høyferdighed* , se Indledn. foran S. 82.

S. 91 L. 7ff. 1. Pet. 5.5. Luther-Oversætt.: *Denn Gott widerstehet den Hoffertigen/ Aber den Demütigen gibt er gnade = 1550: Thi Gud staar de Hofferdige imod/ Men de Ydmyge giffuer hand Naade* .

S. 91 L. 12. Marginalnote. Sigter vel særlig til Johs. 16.20 ff.; men i det hele er de i den danske Oversættelse tilføjede Marginalnoter meget omspændende; de hentyder ikke til et enkelt Sted, og det er for saa vidt af ringere Interesse at stedfæste dem.

S. 91 L. 18. *kødelig - frimodighed* , se Indl. foran S. 81.

S. 91 L. 21. Marginalnote. Jfr. Ps. 1.4-5.

S. 91 L. 22 f. *ingen lyckelig Stierne - velsignelse* , Orig. *keyn Stern/ kein Segen/ kein Glück/ vnnd kein fortgang* .

S. 91 L. 28 ff. *Fordi at - lycksalighed* . Orig. *dann wo diese einnisten/ da ist weder glück noch heyl* .

S. 91 L. 31 ff.-S. 92 L. 2. *Men it Menniske - til hannem* . Orig. *Aber ein Christ/ der berüfft sich/ zum eingang/ seiner hochzeyt/ diese zwo Junckfrawen/ die da heyssen/ Humilitas/ vnnd Oratio/ Demut/ vnnd Bet/ welche vns recht zu Got weysen/ vnd anmutig machen* .

S. 92 L. 13. *til mod*, "imod". Kalkar III, 115.

S. 92 L. 17 f. *disse tho gamle herlige Matroner* , Orig, *dise zwo alte frawen* .

S. 92 L. 19-24. *der som - murren* . Orig.s Text er anført foran i Indledn. S. 82 f.

S. 92 L. 22 f. *Beginer* . Et fra Frankrig stammende religiøst Samfund af ugifte Kvinder. Ligesom de egentlige Nonner kom de 109 fra Slutningen af Middelalderen i Vanry, og i Reformationstiden bruges Ordet som Skældsord, *Begut* er et Øgenavn til *Begin* . Forbindelsen *Beginer* og *Begutter* er almindelig baade i Tysk og Svensk. I dansk Litteratur forekommer Ordet meget sjældent.

S. 92 L. 23. *trafaler* , se foran Bind III, 121 (Note til S. 65 L. 3).

S. 92 L. 25-35. Orig.s Text er anført foran i Indl. S. 83.

S. 92 L. 25. *Frimodighed* = "Ubekymrethed", "Letsindighed"; Orig. har her og de øvrige Steder, hvor Palladius bruger Ordet i samme Betydning (S. 92 L. 23 f. og S. 93 L. 1 f.), *securitas* og *sicherheit* . Brugen af Ordet "Frimodighed" (og *frimodig* S. 92 L. 28) er altsaa ikke fremkaldt af den tyske Text og er højst paafaldende, da Ordet ellers dengang som nu brugtes rosende = "med frit Mod" ell. lign.

S. 92 L. 26 f. *sider bag Kackeloffnen* , jf. S. 93 L. 3 *kaster sig bag offnen* ; Udtrykket, der er overført fra den tyske Text (*hinder dem ofen sitzen*), findes vistnok første Gang i Dansk her, men bevares jo ned i Tiden som Betegnelse for "ledig, magelig" olgn., jf. Kalkar III, 439.

S. 92 L. 30 f. *der skal komme nogle stegte Kyllinge selffminte flygendis i munden paa hende* . Denne Talemaade er ikke hjemlet andetstedsfra, men kan jo delvis forklares ved Originalens: *bratene hüner* . Den nu brugelige Form af Talemaaden (*stegte Duer*) findes allerede i 16. Aarh. (hos Vedel), se Kalkar V, 192, men var formodenlig ikke almindelig paa Palladius' Tid. - *selffminte* , "selvmindt", "af sig selv", se Kalkar III, 733. Endnu brugeligt i Jydsk (Feilberg III, 182).

S. 92 L. 31-33. *som det pleier at ske de borger/ som boe i det Rige der kaldis Vtopeia* . Denne Sætning staar ikke i den ty. Orig. Formen *Vtopeia* er paafaldende. I Titlen paa Thomas More's Skrift, hvorfra Ordet stammer, kaldes det *Utopia* .

S. 92 L. 34 f. *den aller skadeligste Gest* , Orig. *o , das ist ein böse Bestia* . Muligvis er *Gest* Trykfejl for *Best* , jf. *den slemme best* , Kalkar I, 324.

S. 93 L. 3f. *da kaster - gør* ; Orig. anført foran S. 83, *vind oben* , "liggende paa Ryggen", se Kalkar IV, 832.

S. 93 L. 4. *suuer sine negle som Bjørnnen gør* = Orig, *saugt die klawen wie ein Bier* . Jf. nuv. Dansk: "suge paa Labben", om Bjørnen, der i sit Vinterhi suger sine Poter.

S. 93 L. 6, *skiuder onde guffer vd* (Orig. *greynen*), "giver Stikpiller", Kalkar II, 95 og V, 387.
110

S. 93 L. 9. *Huspuger eller Husdieffle* , Orig. *hauszteuffel* . Om *puge* = "ond Aand", se Kalkar II, 304 og III, 525.

S. 93 L. 16 f. *frøct huor mef du kant frøcte Gud* , Orig. *die forcht Gottes* .

S. 93 L. 22, *trætactige* , Orig. *kriegerische* ; Udg. 1566 (paa d. kgl. Bibl. i Kbh.) har (ved Trykiejl?) *triegerische* .

S. 93 L. 27 f, *Thi Gud* etc. Ps. 33.18.

S. 93 L. 321 *da skrider . . solen ned* , Orig. *So neigt sich . . die sonne* ; jf. "nu skrider Dagen under", Vægtters, Kalkar III, 814 L. 9 ff.

S. 93 L. 35 f. *effterdi wi ere icke lenger vnge oc veldige/ eller aar gammele* , Orig. *wann wir nun nicht*

mehr ein hewrigs häszlin seind .

S. 94 L. 1 f. *Vore aar flyde bort som bølier i Haffuit* ; denne Sætning fortsætter umiddelbart den foregaaende i Orig., hvorefter et nyt Afsnit begynder. Sætningen lyder: *Sondern vnsere Jar sind dahin/ wie ein strom wasser .* Billedet er taget fra Luthers Bibeloversætt. Ps. 90.5: *Du lessest sie* (dvs. Aarene) *da hin faren wie einen Strom* = Biblen 1550: *Du lader dem hen fare som en Strøm* . I Grundtexten findes denne Lignelse ikke.

S. 94 L. 2-4. *naar - 60 vdi* , Orig.: *So erfordert nun die notturfft/ das wir/ als Christen/ bedencken/ wie wir hie kein bleibende stat haben .*

S. 94 L. 6 Marginalnote. *Ebre. 13* , vel Fejl for *Ebre. 10* (V. 36).

S. 94 L.11. *Tacknemmenlighed* , vel Trykfejl for *Tacknemmelighed* ; jf. S. 94 L. 25 f. og L. 32.

S.94 L. 13 f. *oc naar det vil være met oss* , dvs. "og naar det er forbi med os" , jf. Kalkar IV, 910 b L.48f. Orig. har: *vnnd vornen her* .

S. 94 L. 17. *styckuerck oc wfuldkommeligt* , Orig. *stückwerck* . Ordet er sjældent i 16. Aarh. (se Kalkar IV, 186 og V, 1013), og Valget af det her er sikkert paavirket af den tyske Orig.

S. 94 L. 19 Marginalnote. Jf. Slutn. af Rom. 3.

S. 94 L. 26 Marginalnote. Jf. Ps. 4 Slutn.

S. 94 L. 29. *liffsens Fader* . Orig. *Vater des liechtes* = Lutherovers. Jak. 1.17: *Vater des liechts* ; Biblen 1550: *Liusens Fader* . Formodentlig er *liffsens* Trykfejl for *liusens* .

S. 94 L. 32 f. *da er det - giort met oss* , Orig. *da ists warlich ganz vnd gar/ mit vns verlorn* . Jf. Kalkar II, 124 a L. 11 f. og "være med" ovf. Noten til S. 94 L. 13 f.

111

S. 95 L. 3 f. *der som wi her haffue icke dragit vden en slæde - it helt læss* , Orig. *da wir hie im karren gezogen haben/ müssen wir dort/ im wagen ziehen .*

S. 95 L. 9. *For det fierte* , Orig. *Zum dritten* . I Orig. findes to Gange "Zum dritten", første Gang svarende til Stedet ovf. S. 93 L. 30.

S. 95 L. 12 f. *oc den .. fuldende* , dvs. "og fuldende det", nemlig: Ægteskabet; at her er brugt Fk. skyldes, at Palladius har haft "Ægteskabs Stat" i Tankerne, jf. *denne Stat* L. 14.

S. 95 L. 21. Marginalnote. Matth. 18.10.

S. 95 L. 22. *Himmerigs rige* etc. Marc. 10.14.

S. 95 L. 23. Marginalnote. Matth. 21.16.

S. 95 L. 29 ff. *vdi huilcken - bygge oc bo i hende* , Orig. *darinnen Gott selber wonen wil* . Ordet *bodpel* "Bopæl" forekommer nok første Gang i Dansk her. Kalkar har ikke Ordet, men det findes hos Kingo i Anhang til Chr.V.s Ledingsbog (1676) a 4 v, skrevet *Boo-pæl* , og i Gl. danske Love IV, 332 (1622), skrevet *boepel* Stavemaaden *bodpel* hos Palladius kan skyldes en Trykfejl: d for o, men kan ogsaa skyldes, at Ordet fejlagtigt er henført til "Bod", der i mange Sammensætninger udtaltes uden *d* .

S. 95 L. 30-34. *Denne er den løffuende skrin - hvile sig* ; en stærkt parafrastisk Oversættelse af Originalens Text: *Diese seind auch die lebendige monstrants vnd Tempel/ darinnen Gott selber ruhen wil .*

S. 96 L. 5 f. *en kelde - ordinerig* , Orig. *der brunn/ vnd die rechte quell ist der andern Stende atter mit einander .*

S. 96 L. 23-27. *Der faar bør vnge mennisker - opbyggelse* , Orig. *So sollen sich junge leut billich bewegen lossen/ sich gern in disen Standt zu begeben/ auff das sie durch jres leibs frucht/ auch jre kinder aufferziehen* . Jf. Incl. foran S. 82.

S. 97 L. 3 f. *en enfoldige Bondis oc fattige Borgers søn* , Orig. *eines schlechten/ geringen/ armen Bawers mans/ oder handtwercks mans son* .

S. 97 L. 10-13. *Oc i denne maade - bag Dørren* , Orig. *Also kompt auch offtmals/ ein armes töchterlin hin für/ durch einen guten heyrat/ da etwa ein reiche/ stoltze metz verligt/ vnd hinder der thür bleibt stehen .*

S. 97 L. 13. *staa bag Dørren* , "tilsidesættes, ringeagtes", jf. Kalkar I, 422 b og V, 200 b .

S. 97 L. 14, *Jomfru Hester* ; Biblen 1550 har *Esther* .

112

S. 97 L. 19 f. *Thi en god lycke - som den anden* , Orig. anført i Indledningen foran S. 82.

S. 97 L. 27 f. *naar hand nogen tid - til oss* , Orig. anført i Indledningen foran S. 82.

S. 97 L. 32. *For det femte* , Orig. *Zum vierdten* . Se Noten til S. 95 L. 9.

S. 97 L. 32 f. *en eniste husualer* , Orig. *einen trost* .

S. 98 L. 17. *Skabermænd* , Orig. *schöpffer* .

S. 98 L. 28 f. *Fordi at wi haffue - aag*, Orig. *das wir vns auff sein geheifz vnnd vertragen/ in solch joch vnnd last/ vns gesteckt haben* .

S. 99 L. 13. *paa den hellig Aands vercksted och schole* , Orig. *in der Schul des heiligen Geistes* .

S. 99 L. 21 f. Overskriften lyder i Orig.: *Tröstung für die schwangern vnd geberenden Frawen* .

S. 99 L. 23. *Paa det allersiste* , Orig. *Zum fünfften/ vnd zum letzten* ; jf. Noten ovf. til S. 95 L. 9 og S. 97 L. 32.

S. 99 L. 23 f. *Quinden* etc. 1. Pet. 3.7; *it skrøbeligt kar* gengiver Orig. *der schwachste werckzeug* ; dette svarer til LutherBiblens: *dem schwachsten Werckzeuge* , som Biblen 1550 gengiver: *det skrøbeligste Redskaff* , og denne Oversættelse holder sig ned til 19. Aarh. Oversættelsen af det ny Test. 1819 har *den svagere Deel* ; først med den reviderede Oversættelse 1907 indføres Ordet *Kar* i dette Bibelsted.

S. 100 L. 1 f. *redswselhed* , Kontamination af *redw(g)hed* og *redsel* ; jf. Kalkar III, 647 a ; *rædug* og V, 869 a : *redselhed* .

S. 100 L. 2. *Fordisaa* (Orig. *sintemal*) , "derfor", alm. Konjunktion i Reformationstiden, se Kalkar I, 607.

S. 100. L. 14. *faarelderne er* ; at Verbet staar i Sg., naar Subj. er Pl., er sjældent hos Palladius.

S. 100. L. 29. *Act. 3 .;* jf. Ap. G. 3 Slutn.

S. 100 L. 30 f. *det er eder oc eders børn* etc. Ap. G. 2.39.

S. 100 L. 36 f. *det søde Eblis bieske oess vrider oc rumler i Bugen* , Orig. *der bitter safft/ des süssen Apffels/ . . im bauch vmbrumplet* .

S. 101 L. 3 f. *at hun skal pinis - føde* , Orig. *das sie jhre kinder/ inn kummer vnnd schmerzen empfangen/ tragen vnd geberen müssen* .

S. 101 L. 4. *væ oc spræcke* , en meget yndet Tautologi i Reformationstiden, se Kalkar IV, 80; Pall. bruger den da ogsaa 113 mange Gange, skønt Orig.texten ingen Anledning giver dertil, se S. 101 L. 12 f., L. 25 f., L. 29, S. 102 L. 16 ofl.

S. 101 L. 6ff. 1. Tim. 2,15.

S. 101 L. 8. *da bliffue de beuaret ved deris Børne fødsel* , Orig. *das sie durch kinder zeugen/ selig sein werden* ; jf. Luther-Overs.: *Sie wird aber selig werden durch Kinder Zeugen* , hvilket Biblen 1550 gengiver: *Men hun skal bliffue salig formedelst Børne fødsel* ; jf. Noten til S. 104 L. 14 f.

S. 101 L. 11 f. *fructsommelige Quinder oc Barsel Quinder* , Orig. *die schwangern weiber* .

S. 101 L. 16. *Fordisaa* , Orig. *darumb* ; jf. Noten til S. 100 L. 2.

S. 101 L. 20. *da slar Satan til Larum* , Orig. *So richtet der Sathan . . einen lermen an* .

S. 101 L. 23 f. *it wtideligt foster oc dødt Barn som mand siger* , Orig. *eine vnzeitige geburt/ vnd Abort* .

S. 101 L. 31 f. *oc strax effter - igen* , en meget ordrig Gengivelse af Orig.: *vnnd so bald auff jhre schmerzen/ solche freud folgen lassen* .

S. 101 L. 31. *suee* , "Svie, Smerte".

S. 101 L. 33 f. *den siste oc største trøst oc husualelse* , Orig. *der entliche trost* .

S. 102 L. 6. *stille hannem sagen hiem* , Orig. *Gott die sach heimstellen* .

S. 102 L. 11. Marginalnote: Johs. 16.21.

S. 102 L. 12-14. *at Guds søn - affect oc kerlighed til dem* , Orig. *das auch Gottes Son/ ein sonder aug auff sie hat/ vnd sie mit allen trewen meinet* .

S. 102 L. 22 f. *der som en bode moderen - huer i seer* , Orig. *wann schon schipff vnnd geschier/ jung vnnd alt/ bey einander etwa bleiben müssen/ vnd das eine/ oder wol auch etwa beyde/ zu grundt gehen müssen/ vnd sterben* .

S. 102 L. 30. *rolighed* , Orig. *ruhe* .

S. 103 L. lff. Se Indl. foran S. 84 f. Kapitlet om Kvindeoffer i Visitatsbogen begynder: "*Naar en dannequinde gaar i kirche effter sit barn, det haffuer ocsaa veret i en stor vanbrug her til dags ud aff det ugudelig paffuens folch, som iche motte lide æcteskab*" etc. svarende til Texten foran S. 103 L. 8 ff. Afvigelserne fra Visitatsbogen har, paa en enkelt nær, kun Interesse for Fastsættelsen af Visitatsbogens sent overleverede Text og vil derfor først blive nævnt ved Udgivelsen af denne. Iøvrigt findes en Jævnstilling af Texterne i Grundtvigs Udg. af Visitatsbogen 114 S. 153-158. Stykkerne svarer til hinanden, som følger: S. 103 L. 7- S. 104 L. 4 = Kapitlet om Kvindeoffer, Grundtvigs Udg. S. 89 L. 33-S. 92 L. 35; S. 104 L. 5-30 = Kapitlet om Barselkvinder, G.s Udg. S. 91 L. 2-30; S. 104 L. 31-S. 105 L. 24 = Kapitlet om navnløse Børn, G.s Udg. S. 91 L. 32-S. 92 L. 33; S. 105 L. 25-27 (Huor faare - barselseng) - Kapitlet om Kirkegang, G.s Udg. S. 96 L. 25-28; S. 105 L. 27-S. 106 L. 18 (At en dannemand - tid kommer) = samme Kapitel, G.s Udg. S. 97 L. 3-34.

S. 103 L. 14 f. Se Joh. 18.28.

S. 103 L. 23. *hiene* , hedensk. Efter katolsk Opfattelse var Kvinden uren 40 Dage efter Fødslen; ligesom det udøbte Barn var Moderen derfor "en Hedning", indtil hun sex Uger efter Fødslen rensedes og genoptages i Menigheden ved Kirkegangen. Se Troeis-Lund, *Dagligt Liv*, Illustr. Udg. VIII, 133 ff.

S. 103, L. 27 ff. *liuss oc vand* . I katolsk Tid blev Moderen, naar hun holdt sin Kirkegang, modtaget af Præsten ved Kirkedøren. Her bestænkede han hende med Vievand og rakte hende et Lys, tændt, hvis Barnet levede, slukket, hvis det var dødt. Troeis-Lund, anf. Skr. VIII, 143f. Døde Kvinden i Barselseng, kunde hun ogsaa indføres i Kirken, men da med slukt Lys ligesom naar Barnet var dødt; se Thorkelin, *Danske Kirkelove*, S. 76. Den *graa kappe* , som Palladius omtaler (L. 29), hentyder til "Kirkegangskaaben", en graa eller sort (ogsaa grønlig) Kaabe, som Barselkvinden iførtes ved sin Kirkegang som Bodsdragt, se Troeis-Lund, anf. Skr. 147.

S. 103 L. 33. *treffue* , "føle paa", Kalkar IV, 442.

S. 104 L. 14. *En quinde* etc. 1.Tim. 2.is; jf. Noten til S. 101 L. 6-8.

S. 104 L. 36. *i høye eller hiene lord* , alm. Udtryk for uindviet Jord, se Kalkar II, 181 og V, 502.

S. 105. L. 11. *førm* , "Skaansel", L. 13: *førme* , "skaane".

S. 105 L. 16 f. Se Udgaven af Kirkeordinansen, foran I, 200 f.

S. 106 L. 3, *it skrøbeligt kar* , jf. Noten til S. 99 L. 23f.

S. 106 L. 6. *forsømmelse* etc., jf. P. Syv I, 124: *forsømmelse tager, hvad hende bydes* .

S. 106 L. 14 f. *oc ride sin Hustru - oc sige* ; ved skødesløs Sætningskonstruktion fattes Subj. (*hand* ell. lign.). Visitatsbogen har: *och hand skal iche ride dig hende i næsen oc sige* .

S. 106 L. 17. *stømper* , d. e. "Usling", jf. Kalkar IV, 181.